

Dolynska M. S. Features of notarial activities in independent Ukraine

The research is dedicated to issues of legal regulation of notarial activities. The problems of notarial organs activity in independent Ukraine are considered. The concept of notarial activities is defined.

Notarial activity is a kind of legal activity that has a preventive (warning) character, and includes a set of continuously or systematically carried out public actions aimed at legal securing of uncontested civil rights and facts (provision of official power, the probability of legal rights, facts and documents) that are performed by notarial and quasi-notarial organs in order to protect the rights and interests of physical persons and legal entities who apply for notarial acts and legal assistance.

The author has drawn attention to the limitations in carrying out notarial activities provided in Article 9 of the Law of Ukraine «On Notary».

The analysis of subjects of notarial activities is carried out. The subjects eligible to perform notarial acts in Ukraine, as for 2015 are as follows: notaries working in the state notarial offices, state notarial archives (public notaries); notaries, engaged in private notarial activities (private notaries); officials of local self-government organs in areas where there are no notaries; officials of the consular and diplomatic missions of Ukraine; other officials under Article 40 of the Law «On Notary» certifying the wills and warrants, equivalent to notarial ones; heads of penal institutions authenticating the signature of the person who is in such an institution, according to Article 40-1 of the Law of Ukraine «On Notary».

It is emphasized that the activities of notaries is a form of enforcement, jurisdictional activities affecting the most critical and important aspects of the implementation of the rights of citizens and legal entities.

The essence of the notary consists in notarial organs acts aimed at notarial acts within the interests of physical persons and legal entities applying for legal assistance, the result of which is certification of rights as well as facts that have legal significance.

Key words: *notarial activity, notary organs, notary, notarial acts.*

Стаття надійшла 16 вересня 2015 р.

УДК 347.68

Т. В. Курило

ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВІ ПОЛОЖЕННЯ, ЯКІ ВИЗНАЧАЮТЬ ЗАСАДИ РЕГУЛЮВАННЯ СПАДКОВОГО ДОГОВОРУ

Проаналізовано виникнення та розвиток правового інституту спадкового договору та зроблено спробу визначити його місце у системі цивільних договорів. Зазначено, що чинним Цивільним кодексом України передбачено низку нових правових інститутів, серед яких інститут спадкового договору.

Наголошено на дискусійному характері питання про місце цього інституту у Цивільному кодексі України. Зазначено, що логічним є включення спадкового договору до Книги шостої, яка регламентує спадкові відносини. Крім того, вказано на історичні витоки ідеї договірних спадкових відносин із стародавнього римського права. Особливо це стосується практичної юриспруденції тих часів.

Ключові слова: *спадковий договір, спадкові відносини, римське право, доктрина німецького спадкового права.*

Постановка проблеми. Важливим елементом процесу реформування та демократизації всіх систем суспільства в Україні є формування правової держави, яка покликана забезпечити виконання принципу верховенства права, недоторканності та захисту таких важливих соціальних цінностей, як життя та здоров'я людини, безпека, честь і гідність [1].

Цивільний кодекс України передбачає низку нових інститутів, раніше не відомих цивільному законодавству України, серед яких, зокрема, й інститут спадкового договору.

Чимало дискусійних питань виникає, коли йдеться про місце спадкового договору в структурі ЦК України. Спадковий договір передбачає виникнення певних зобов'язань між його сторонами. Законодавець визначив доцільним включити спадковий договір до Книги шостої, що регламентує спадкові відносини, констатує його тісний зв'язок із спадкуванням. Це зумовлює необхідність визначення правової природи спадкового договору, встановлення його специфічних ознак. З'ясування цих ознак має не лише теоретичне, але й неабияке практичне значення, оскільки від розуміння характеру спадкового договору залежить формування нотаріальної та судової практики з цих питань.

Стан дослідження. Теоретичну основу дослідження становлять положення, викладені у працях вітчизняних і зарубіжних учених: М. І. Брагінського, В. В. Васильченка, К. А. Граве, О. В. Дзери, Ю. О. Заїки, В. М. Коссака, В. І. Курдиновського, С. В. Мазуренко, Р. А. Майданік, Є. О. Харитонова, Я. М. Шевченко та ін.

Метою статті є науковий аналіз правової природи спадкового договору та детальний розгляд його особливостей в історичному контексті.

Відповідно до мети в статті формуються такі завдання:

- дослідити виникнення і розвиток спадкового договору;
- визначити місце спадкового договору в системі цивільних договорів.

Виклад основних положень. Спадковий договір отримав визнання з часів рецепції римського приватного права [2, с. 167]. Однак, як не дивно, саме римське право визнавало дві підстави для відкриття спадщини: заповіт або закон. Спадковий договір римське право «...взагалі не допускало у спадщині: воно оголошувало недійсними будь-які договори, якими обмежувалася б воля заповідача, і навіть договори про відмову від спадщини, що повинна була відкритися» [3, с. 57].

Римський закон допускав, як особливий вид договору, дарування на випадок смерті, однак такий договір не вважався обов'язковим для дарувальника, і останній у будь-який час до відкриття спадщини міг взяти його назад [4, с. 263–264]. Тобто стародавнє римське право було принципово проти договорів про спадкування і не визнавало жодних винятків із загального правила.

Причина невизнання спадкового договору за римським правом у таких його особливостях. По-перше, в публічному характері спадкового права того часу, з огляду на що не могло йтися про можливість установаження чи скасування права спадкування в приватному порядку на підставі спадкового договору. По-друге, останній позбавляв або обмежував сакральне право спадкодавця на здійснення заповітів. По-третє, у Стародавньому Римі вважалося ганебним обумовлюватися наперед стосовно чужої спадщини за життя її власника.

Становлення інституту спадкового договору зумовлено розвитком романістичної літератури. Тому не дивно, що фундаментальні положення цього правового явища найбільш ретельно опрацьовані німецькою і певною мірою французькою доктринами [5, с. 18].

Спадкові договори в Німеччині первісно охоплювали три види договорів: про призначення спадкоємця, який в сучасному німецькому праві власне і позначається терміном «спадковий договір», про встановлення легату та про відмову від права спадкування. Нині у німецькому спадковому праві договір про встановлення легату втратив самостійне значення і став одним із розпоряджень, що становлять зміст спадкового договору в сучасному його розумінні, а договір про відмову від права спадкування став самостійним видом договору в межах спадкового права.

Згідно із доктриною німецького спадкового права, спадковий договір має подвійну правову природу: він одночасно є і розпорядженням на випадок смерті, і договором. Це означає, що такий спадковий договір є однією з підстав спадкування, а зроблене у ньому розпорядження на випадок смерті не зазнає односторонньої зміни чи скасування.

Інститут спадкового договору сформувався у добу, коли суспільство ґрунтувалося на засадах феодального поземельного права і коли питання, пов'язані з переходом нерухомості, мали величезне значення для функціонування тих чи інших середньовічних організацій. Спадкування за договором утворилося трансформуванням німецького звичаєвого права і розвинуло юриспруденцію нового часу в особливу систему. Зазначимо, що нові законодавства цих народів визнають цей вид закликання до спадкування неоднаковою мірою.

Так, французьке право визнає договори про спадкування у власному майні як виняток із загального правила про спадкування за законом або за заповітом, водночас у доволі обмеженому вигляді, а саме – лише між подружжям, але навіть і так, що в них можуть брати участь і треті особи, якщо бажають надати своє майно подружжю або їхнім дітям (ст. 1081, 1082 ЦК Франції). Ці договори навіть мають своєрідний привілей (ст. 1094), а саме: безпосередньо за ним подружжя може передати одне одному як право власності (у випадку, якщо не залишилися діти), так і узурфрукт (право користування у випадку, якщо залишилися діти), стосовно майна, на яке розповсюджується режим законної частки [6, с. 119]. Тобто можна зробити висновок, що ЦК Франції не визнає особливої природи спадкового договору, а більше розглядає цей інститут винятково як акт дарування між живими особами.

Австрійське право допускає договори про спадкування у випадку, коли вони стосуються якогось окремого предмета (речі або суми), вчиняються письмово і містять відмову від права зворотної вимоги дарування. Спадкові ж договори на все майно допускається укладати лише між подружжям або нареченими за умови, що останні в майбутньому візьмуть шлюб (ст.ст. 956, 602, 1249 Австрійського цивільного уложення).

Також особливістю в австрійському законодавстві є те, що воно визнає чинними спадкові договори про відмову від права спадкування (ст. 551 АЦУ). Безумовно, що австрійське право визнає за спадковим правом те, що воно є актом, який встановлює право спадкування (ст. 533 АЦУ) [5, с. 118].

Швейцарський цивільний кодекс розглядає спадковий договір як один з видів розпоряджень на випадок смерті (ст. 468 ШЦК) [5, с. 119]. Спадкодавець може, в межах наданої йому свободи, зробити розпорядження у спадковому договорі стосовно свого майна загальною або в певній частині; зобов'язатись перед будь-ким залишити йому або третій особі спадщину чи відказ; укласти з одним із спадкоємців угоду про відмову від спадщини або її викуп (ст.ст. 481, 494,

495). Отже, як зрозуміло із переліченого, що за швейцарським законодавством спадковий договір є однією з підстав спадкування.

Найбільш відчутний вплив на формування конструкції спадкового договору здійснила розроблена в II пол. XIX ст. концепція німецьких учених Штоббе (теорія майнового характеру наступництва за договором), Гассе і Безелера (теорія спадкового наступництва за договором). Трактати двох останніх надалі вплинули на практику його застосування в німецькому звичаєвому праві та подальше закріплення цієї концепції в Німецькому цивільному уложенні від 18 серпня 1896 р.

У IV розділі Книги V Німецького цивільного уложення спадковий договір розглядається поряд із спадкуванням за законом і за заповітом як окремий вид спадкування (§ 1941). Розрізняють дві основні групи спадкового договору: позитивні (договори про спадкування в буквальному розумінні) та негативні (договори про відмову від права спадкування).

Позитивними є договори, за якими спадкодавець надає спадкове право своєму контрагентові – спадкоємцю за договором. Негативними є договори, за якими здійснюється відмова від права спадкування за законом або відмова від законної чи обов'язкової частки будь-кого зі спадкоємців [5, с. 138].

Спадковий договір із такою назвою був відомий і застосовувався на території України задовго до його законодавчого врегулювання в сучасному розумінні. Із поширенням 1811 року дії положень Цивільного кодексу Австрії на території західноукраїнських земель, які перебували у складі Австрійської монархії аж до 1933 року, коли розпочав діяти Польський кодекс зобов'язань. Згідно з чинним на той час законодавством, спадковий договір був однією з підстав спадкування, поряд із заповітом та законом, і вважався чинним лише за умови укладення його між подружжям. Сучасне правове регулювання інституту спадкового договору в Україні кардинально відрізняється від його правового регулювання за часів перебування західноукраїнських земель у складі Австрійської монархії. Спадковий договір є інститутом зобов'язального, а не спадкового права. Що стосується Східної України, то спадковий договір не визнавався і у царській Росії, і не був передбачений Цивільним кодексом Української РСР 1922 року, ні Цивільним кодексом УРСР 1963 року, ні іншими законодавчими актами в галузі регулювання спадкових відносин.

Висновки. Отже, виникненню ідеї існування договірних спадкових відносин сучасне цивільне право, безсумнівно, зобов'язане стародавньому римському праву (з особливістю, що власне в римському

праві ця конструкція не отримала законодавчої підтримки, однак часто траплялася в практичній юриспруденції). Як самостійний правовий інститут, спадковий договір засновано у романістичній доктрині, зокрема німецькій.

Згідно із доктриною німецького спадкового права, спадковий договір має подвійну правову природу: він одночасно є і розпорядженням на випадок смерті, і договором. Це означає, що такий спадковий договір є однією з підстав спадкування, а зроблене у ньому розпорядження на випадок смерті не зазнає односторонньої зміни чи скасування.

У той час, як у багатьох країнах світу інститут спадкового договору є розповсюдженим, а порядок укладення й виконання спадкових договорів детально регламентований законодавством, в Україні спадковий договір досі поступається усталеним інститутам спадкування за законом і заповітом.

1. Конституція України від 28 червня 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.

2. Мазуренко С. В. Історико-правовий нарис виникнення спадкового договору в Україні / С. В. Мазуренко // Актуальні проблеми теорії та історії прав людини, права і держави. – О.: Юридич. літ., 2004. – 208 с.

3. Победоносцев К. Курс гражданского права: в 3-х т. / К. Победоносцев. – СПб., 1896. – Т. 3. – 620 с.

4. Подопригора А. А. Основы римского гражданского права / А. А. Подопригора. – К.: Вентури, 1995. – 287 с.

5. Васильченко В. В. Юридична сутність інституту спадкового договору та його місце в системі цивільного права / В. В. Васильченко // Право України. – 2003. – № 6.

6. Турлуковський Я. Спадковий договір в українському цивільному праві: теорія і практика / Я. Турлуковський // Підприємництво, господарство і право. – 2005. – № 6. – С. 37–39.

Курьло Т. В. Гражданско-правовые положения, определяющие принципы регулирования наследственного договора

Проанализированы возникновение и развитие правового института наследственного договора и сделана попытка определения его места в системе гражданских договоров. Отмечено, что действующим Гражданским кодексом Украины предусмотрено ряд новых правовых институтов, среди которых и институт наследственного договора.

Отмечен дискуссионный характер вопроса о месте этого института в Гражданском кодексе Украины. Указано, что логично включение наследственного договора в Книгу шестую, регламентирующую наследственные

отношения. Кроме того, указано на исторические истоки идеи договорных наследственных отношений с древнего римского права. Особенно это касается практической юриспруденции того времени.

Ключевые слова: наследственный договор, наследственные отношения, римское право, доктрина немецкого наследственного права.

Kurylo T. V. Civil and legal provisions governing principles for regulation of inheritance contract

In this scientific article the appearance and development of the legal institution of hereditary agreement are analysed and the attempt to determine its place in the system of civil contracts is made. In particular, it is noted that the current Civil Code of Ukraine provides a number of new legal institutions, including the Institute of inheritance contract.

The nature of the discussion character of the place of the institution in the Civil Code of Ukraine is emphasized. It is stated that it is logical to include hereditary contract in the Sixth book regulating inheritance relations. In addition, the historical origins of the idea of contractual relations inherited from the ancient Roman law are pointed out. In particular it concerns the practical jurisprudence of those times.

It is also proved that through Romanesque legal doctrine, especially German, the formation of an independent legal institution of hereditary contract was held. Despite the very wide practical distribution and detailed legal regulation of the institute of hereditary contract in many countries, such agreements in practice are still not widespread in Ukraine compared to traditional forms of inheritance, by law and by will.

Key words: hereditary contract, inheritance relations, Roman law, the doctrine of German inheritance law.

Стаття надійшла 16 вересня 2015 р.